

12. Про Порядок працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, підготовка яких здійснювалася за державним замовленням : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.1996 р. № 992 // Уряд. кур'єр. – 1996. – 10 жовт.
13. Про статус депутатів місцевих рад : Закон України від 11.07.2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 40. – Ст. 290.
14. Коляхин, Л.Г. Труд водителей автомобильного транспорта / Л.Г. Коляхин, Я.И. Масный. – М. : Юрид. лит., 1989. – С. 132.
15. Основные положения о вахтовом методе организации работ : утв. постановлением Государственного комитета СССР по труду и социальным вопросам, Секретариата ВЦСПС и Министерства здравоохранения СССР от 31.12.1987 г. № 749/33-82 // Бюл. Гос. комитета СССР по труду и социальным вопросам. – 1988. – № 5; Про затвердження Тимчасового положення про вахтовий метод організації робіт на підприємствах МНС України : Наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 20.05.1999 р. № 147 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 40. – Ст. 2013; Про затвердження Положення про вахтовий метод служби (роботи) органів і підрозділів внутрішніх справ України в зоні відчуження і зоні безумовного (обов'язкового) відселення Чорнобильської АЕС : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 21.12.2000 р. № 920 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 13. – Ст. 581.
16. Советское законодательство о труде : справочник / отв. ред. В.В. Клепцов. – М. : Профиздат, 1984. – С. 14; Сонін, О.Є. Компенсації за трудовим правом України : дис. ... канд. юрид. наук / О.Є. Сонін ; Сімферопольський Таврійський нац. ун-т. – Сімферополь, 2003. – 191 с.
17. О компенсациях и гарантиях при переводе, приеме вновь и направлении на работу в другую местность : Постановление ЦИК и СНК СССР от 23.11.1931 г. // СЗ СССР. – 1931. – № 68. – Ст. 453; О гарантиях и компенсациях при переезде на работу в другую местность : Постановление Совета Министров СССР от 15.07.1981 г. // СП СССР. – 1981. – № 21. – Ст. 123.
18. Про оплату праці, гарантії та компенсації для працівників, які направляються для роботи на антарктичну станцію “Академік Вернадський” : Постанова Кабінету Міністрів від 28.01.2000 р. № 140 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 5. – Ст. 161.
19. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27.
20. Про відшкодування окремим категоріям працівників бюджетних установ та організацій витрат на проїзд у пасажирському транспорті у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.1997 р. № 922 // Офіційний вісник України. – 1997. – № 35. – С. 79.
21. Пашков, А.С. Правовое регулирование подготовки и распределения кадров / А.С. Пашков. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1966. – С. 58; Никитинский, В.И. Эффективность норм трудового права / В.И. Никитинский. – М. : Юрид. лит., 1971. – 150 с.
22. Про гарантії і компенсації для працівників, які направляються для підвищення кваліфікації, підготовки, перепідготовки, навчання інших професій з відривом від виробництва : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.06.1997 р. № 695 // Офіційний вісник України. – 1997. – № 28. – С. 65.

УДК 349.3:364.044.26-053.2-056.26

В.С. Тарасенко

ФОРМИ ТА ВИДИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ-ІНВАЛІДІВ

Українська держава визнає одним із пріоритетних напрямів своєї соціальної політики правовий та соціальний захист інвалідів, у тому числі дітей-інвалідів. Всі діти з обмеженими можливостями повинні бути включені в соціально-культурні процеси і зв'язки з іншими дітьми не інвалідами.

Метою даної статті є визначення поняття та організаційно-правових форм соціального захисту дітей-інвалідів.

У радянський період у зв'язку зі слабкою теоретичною розробкою соціального захисту як соціального інституту термін “соціальне забезпечення” використовувався в широкому розумінні для визначення всієї сукупності соціально-економічних відносин у країні, що стосуються питань соціального захисту, і в цьому розумінні він визначав весь інститут соціального захисту, що одержав назву “право соціального забезпечення”. Одночасно, як зазначають М. Захаров і Є. Тучкова, термін “соціальне забезпечення” у вузькому розумінні використовувався для визначення системи відносин у сфері соціального захисту, пов'язаних з наданням окремих видів забезпечення за рахунок коштів державного бюджету [1, с. 12].

На думку Б.І. Сташківа, “соціальне забезпечення” – це ті види і форми матеріального забезпечення, що надаються на умовах, передбачених законом чи договором, із спеціально створених для цього фондів особам, які через незалежні від них життєві обставини не мають достатніх коштів до існування [2, с. 25]. На нашу думку, соціальне забезпечення складається не лише з матеріального забезпечення, воно повинно передбачати також надання різного роду соціальних послуг.

У зв'язку з розвитком ринкової економіки та необхідністю розвитку інших організаційно-правових форм соціальної підтримки найбільш уразливих категорій населення в чинне законодавство України був введений термін “соціальний захист”, який давно використовувався у світовій практиці та замінив термін “соціальне забезпечення”, що використовувався в радянській економіці й характеризував специфічну організаційно-правову форму соціального захисту, здійснювану безпосередньо державою. Але термін “соціальне забезпечення” продовжує існувати й досі. На нашу думку, доцільно застосовувати термін “соціальний захист” замість терміна “соціальне забезпечення”, оскільки йдеться про захист найбільш уразливих верств населення.

Соціальний захист стосується визначених законодавством категорій громадян, які внаслідок втрати працездатності, відсутності роботи або з інших причин не мають достатніх коштів для задоволення своїх життєво важливих потреб і потреб непрацездатних членів родини.

У літературі існують різні точки зору щодо сутності соціального захисту. На думку М. Захарова та Є. Тучкової, соціальний захист населення – це більш універсальна, ніж соціальне забезпечення, система підтримки населення, зорієнтована не тільки на класичні соціальні ризики (старість, інвалідність, втрата годувальника, тимчасова непрацездатність тощо), але й на ризики, привнесені в життя суспільства своєрідністю ринкових відносин (вимушена обмеженість у правах внаслідок неможливості повноцінно брати участь у житті суспільства, спричинена важким соціальним станом, що найбільш характерно для дітей-інвалідів та сімей, в яких є такі діти).

На думку О. Мачульської, соціальний захист слід розуміти як гарантії з охорони праці, здоров'я і навколишнього середовища, мінімальної оплати праці та

гарантії з інших заходів, необхідних для нормальної життєдіяльності людини і функціонування держави [3].

Н. Стаховська доходить висновку про те, що законодавець до соціального захисту намагається віднести різні державні заходи матеріально-побутового, медичного, культурно-освітнянського та іншого характеру, через які виявляється турбота держави про підростаюче покоління, про громадян, які перебувають у складних життєвих ситуаціях і потребують допомоги, про громадян, що мають особливі заслуги перед Батьківщиною, і, фактично, про все населення України [4, с. 56].

Поділяє її думку і Г. Кучер, який до функцій держави щодо соціального захисту населення, крім надання гарантованої матеріальної, натуральної та інших видів державної допомоги, відносить також надання безоплатних консультацій, інформації, розробку державних і регіональних програм із соціального захисту (охорону здоров'я, материнства, забезпечення зайнятості, вирішення проблем інвалідності, пенсійне, матеріальне забезпечення тощо) різних категорій населення, створення умов для реалізації тих чи інших видів соціального забезпечення на місцях, підготовку і прийняття нормативних актів, що регулюють життєвий рівень населення; створення нових структур, робочих місць, умов праці, різних видів послуг, що поліпшують життя найменш захищених верств населення [5, с. 60-70].

Проте ці науковці виходять з факторного аналізу змісту поняття “соціальний захист”. Простий перелік державних заходів не відбиває по суті обсягу цього поняття. Продовжувати перелік заходів з реалізації соціальної політики держави можна без кінця, та це не означає, що ми наблизимось до розуміння визначальних рис правового поняття “соціальний захист”.

В. Шайхатдінов вважає, що до поняття “соціальний захист” входить діяльність держави та органів місцевого самоврядування, громадських організацій, підприємств стосовно створення сприятливого для людини навколишнього середовища, охорони материнства й дитинства, надання допомоги сім'ї, охорони здоров'я громадян, професійної підготовки громадян, забезпечення зайнятості населення, охорони праці, регулювання заробітної плати та прибутків населення, забезпечення громадян житлом, регулювання права власності громадян, матеріального обслуговування та забезпечення непрацевдатних та інших громадян, які потребують соціальної підтримки [6, с. 5].

Видається, такий підхід до визначення обсягу соціального захисту є більш ефективним з правової точки зору, ніж поданий у попередніх авторів.

Отже, теоретичні дослідження щодо сутності цього поняття дали змогу дійти висновку, що соціальний захист є практичною діяльністю з реалізації основних напрямів соціальної політики, однією з найважливіших функцій держави.

Соціальний захист можна розділити на загальний та спеціальний. Загальний соціальний захист передбачає діяльність держави та інших органів, визначених законодавством, щодо забезпечення основних соціальних та інших прав громадян, а спеціальний означає спеціальну систему стабілізації особистості, соціальної групи, що потребує внаслідок тих чи інших причин особливої

турботи і допомоги. Тобто дітям-інвалідам повинен забезпечуватися спеціальний соціальний захист.

Як зазначає Н.Б. Болотіна, соціальний захист у широкому розумінні – це діяльність держави, яка спрямована на забезпечення процесу формування і розвитку повноцінної особистості; виявлення та нейтралізацію негативних чинників, що впливають на особу; створення умов для самовизначення і ствердження в житті; у вузькому розумінні – це сукупність економічних і правових гарантій, котрі забезпечують додержання найважливіших соціальних прав громадян і досягнення соціально прийняттого рівня життя [7, с. 35-39].

Право громадян на соціальний захист, відповідно до ст. 46 Конституції України, включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [8, ст. 46].

Необхідно зазначити, що термін “соціальний захист” охоплює, крім права на соціальне забезпечення, й інші соціальні права, зокрема право громадян, які потребують соціального захисту, на отримання житла безоплатно або за доступну для них плату (ч. 2 ст. 47 Конституції України), право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім’ї, який включає достатнє харчування, одяг, житло (ст. 48 Конституції), право на охорону здоров’я, медичну допомогу і медичне страхування (ст. 49 Конституції), право на безпечне для життя і здоров’я довкілля (ст. 50 Конституції), право на освіту (ст. 53 Конституції). Саме такої думки дотримується Н.Б. Болотіна при визначенні терміна “соціальний захист”.

Соціальний захист здійснюється в різних організаційно-правових формах. Використання тих чи інших організаційно-правових форм соціального захисту може мати різні соціальні та економічні наслідки, які необхідно враховувати при управлінні даною галуззю.

Як вважає О. Мачульська, формами соціального захисту є індивідуальна відповідальність роботодавців, страхування, соціальне страхування, адресна соціальна допомога, державне соціальне забезпечення та ін.

Однак видається, наведені вище форми є організаційно-правовою системою соціального захисту населення. Не всі ці форми є характерними для соціального захисту дітей-інвалідів. Основними формами соціального захисту дітей-інвалідів є: грошова допомога (допомоги, пенсії, компенсації та інші виплати); натуральна допомога, а також надання різного роду соціальних послуг особам, які є об’єктом соціального захисту. Надання соціального захисту може мати як компенсаційний, так і запобіжний профілактичний характер.

Однією з головних державно-правових форм соціального захисту дітей-інвалідів є грошова допомога, яка забезпечує певний рівень доходу в грошовому вираженні особам, що її потребують. Основними ознаками цієї допомоги є фінансування витрат за рахунок державного бюджету та встановлення рівня забезпечення таких осіб відповідно до визначених державою пріоритетів.

Основними видами грошової допомоги дітям-інвалідам та сім’ям, які виховують таких дітей, є: допомога відповідно до законодавства про соціальний захист; житлово-комунальні субсидії; пільги щодо оплати послуг; компенсації; позики.

У країнах з ринковою економікою активно використовується така організаційно-правова форма соціального захисту, як соціальна допомога. Вона носить адресний характер і надається особам після перевірки їхньої потреби в неї, якщо вони не мають інших джерел існування.

Національним законодавством передбачається надання різного роду соціальних допомог залежно від настання тих чи інших обставин (допомога дітям-інвалідам та інвалідам з дитинства, допомога по вагітності та пологах, допомога при народженні дитини, допомога на дітей одиницями матерям тощо) та наявності або відсутності джерел до існування.

Безумовно, соціальний захист дітей-інвалідів повинен передбачати надання натуральної допомоги у вигляді різного роду матеріальних благ (медикаменти, харчування, одяг та інші предмети першої необхідності тощо), необхідних для ведення повноцінного способу життя згідно з індивідуальними здібностями та інтересами.

Окремою формою соціального захисту дітей-інвалідів є надання соціальних послуг, що забезпечують задоволення потреб дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, з метою поліпшення або відтворення їх життєдіяльності.

Також соціальний захист дітей-інвалідів повинен бути спрямований на соціальну підтримку дітей-інвалідів у сфері охорони здоров'я, здобуття освіти, забезпечення працею.

Соціальний захист може здійснюватися в державних формах або в приватних. Характерною рисою приватних форм соціального захисту є те, що вони створюються не в обов'язковому порядку внаслідок прийняття відповідного законодавства, а через приватну ініціативу окремих суб'єктів відносно у даному середовищі, які беруть на себе зобов'язання із здійснення соціального захисту обмеженого кола осіб, котрі становлять для них певний інтерес. Приватні форми можуть застосовуватися в таких видах соціального захисту, як забезпечення тимчасової непрацездатності, медичної допомоги тощо.

Таким чином, соціальний захист у будь-якій державі це комплекс соціальних, економічних, правових заходів, призначених для надання матеріальної або іншої підтримки особам у разі настання соціальних ризиків, передбачених законодавством з метою подолання несприятливих наслідків.

До числа сутнісних ознак соціального захисту на сучасному етапі можна віднести:

- державний характер забезпечення соціального захисту в суспільстві;
- законодавче закріплення переліку соціальних ризиків, що визнаються державою як підстава для надання соціального захисту;
- закріплення в нормах права кола осіб, які потребують соціального захисту;
- нормування державою соціального стандарту забезпечення, нижче якого воно не може бути, шляхом законодавчого закріплення видів забезпечення і умов, за яких воно надається.

Згідно зі ст. 4 Закону України "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні" соціальний захист інвалідів з боку держави полягає в наданні

грошової допомоги, засобів пересування, протезування, орієнтації і сприйняття інформації, пристосованого житла, у встановленні опіки або стороннього догляду, а також пристосованні забудови населених пунктів, громадського транспорту, засобів комунікацій і зв'язку до особливостей інвалідів [9, ст. 4]. Але норми цього Закону не передбачають цілої низки таких заходів, як, наприклад, медична реабілітація, надання безоплатних консультацій, розробка державних програм із соціального захисту інвалідів тощо, які, безумовно, належать до сутності соціального захисту.

Стаття 5 зазначеного Закону передбачає, що види й обсяги необхідного соціального захисту інваліда надаються у вигляді індивідуальної програми медичної, соціально-трудової реабілітації і адаптації, і ця програма є обов'язковою для виконання державними органами, підприємствами (об'єднаннями), установами й організаціями. Для визначення видів та обсягів соціального захисту інваліда з'ясовуються потреби у зв'язку з інвалідністю, що встановлюються на підставі висновку медико-соціальної експертизи (щодо дітей-інвалідів її замінює лікарсько-консультативна комісія).

Аналізуючи даний Закон, можна дійти висновку, що до соціального захисту дітей-інвалідів включаються, окрім вже зазначених, такі заходи, як допомога у здобутті освіти на рівні, що відповідає їхнім здібностям і можливостям, професійній підготовці, працевлаштуванню.

Згідно з Інструкцією про встановлення груп інвалідності, затвердженій наказом Міністерства охорони здоров'я України від 7.04.2004 р., соціальний захист інвалідів – це система гарантованих державою постійних або довгострокових економічних, соціальних і правових заходів, що забезпечують інвалідам умови для подолання, заміщення, компенсації обмеження життєдіяльності [10].

Комплекс заходів соціального захисту дітей-інвалідів гарантує надання матеріального, соціально-побутового і медичного забезпечення, що здійснюється у вигляді грошових виплат, забезпечення медикаментами, технічними й іншими засобами, включаючи автомобілі, крісла-коляски, протезно-ортопедичні вироби, друковані видання із спеціальним шрифтом, звукопідсилюючу апаратуру, а також надання послуг з медичної, соціальної, трудової і професійної реабілітації, побутового та торгівельного обслуговування.

Отже, соціальний захист дітей-інвалідів передбачає забезпечення належних умов для отримання медичної допомоги, навчання, праці, фізичного та психічного розвитку таких дітей, а також проведення державної політики, спрямованої на реалізацію цільових програм з охорони прав дітей-інвалідів.

Визначимо, що чинне законодавство не визначає терміна “соціальний захист дітей-інвалідів”. Аналіз чинного законодавства та існуючих у літературі точок зору щодо сутності соціального захисту дає підстави визначити соціальний захист дітей-інвалідів як систему гарантованих державою економічних, соціальних та правових заходів, що забезпечують дітям з обмеженими можливостями умови для подолання та компенсації існуючих у них обмежень шляхом надання необхідної допомоги, матеріального обслуговування, соціально-побутового, медичного забезпечення та створюють умови для здобуття ними освіти, професійної

підготовки, забезпечення зайнятості, з метою створення рівних можливостей у суспільному житті з іншими громадянами.

На сьогодні Україна має розгалужену систему органів, які здійснюють контроль за дотриманням соціального захисту дитини-інваліда. Але одним із недоліків існуючої системи організаційно-правових заходів забезпечення прав дитини-інваліда є недосконалість системи органів управління. Питання щодо соціального захисту дитини-інваліда входять у компетенцію органів державної влади та органів місцевого самоврядування: Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства праці та соціальної політики, Міністерства освіти і науки, Міністерства охорони здоров'я та їхніх органів на місцях, діяльність яких часом є неефективною та недостатньо узгодженою.

Тому існує нагальна потреба в упорядкуванні цієї управлінської діяльності та створенні єдиного органу, який би взаємодіяв із зазначеними органами і забезпечував реалізацію прав дітей-інвалідів та їх соціальний захист.

Отже, соціальний захист повинен надаватися дитині-інваліду в повному обсязі з урахуванням її потреб не тільки державою, але й неурядовими організаціями з метою повного та всебічного забезпечення осіб, які цього потребують, усією необхідною допомогою та захистом.

Проблемі соціального захисту дітей-інвалідів приділяють більше уваги вчені-медики, психологи, соціологи, які поряд з вивченням медичних, психологічних та соціологічних аспектів стану дітей-інвалідів в Україні надають великого значення аналізу та вивченню правових аспектів їх соціального захисту. Але професійно займатися вивченням проблем соціального захисту дітей-інвалідів повинні саме юристи, які мають вносити пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства про соціальний захист дітей-інвалідів з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду.

Необхідно відзначити, що нині в Україні соціальний захист дітей-інвалідів регулюється різними нормативно-правовими актами. Тому існує необхідність прийняття закону "Про соціальний захист дітей з обмеженими можливостями", який повинен регулювати суспільні відносини, учасниками яких є діти з обмеженими можливостями, забезпечувати їм соціальний захист і допомогу, а також створювати рівні умови і можливості для реалізації гарантованих Конституцією та іншими законами України прав і свобод.

У запропонованому законі необхідно передбачити, що пріоритетними сферами суспільного життя, в яких діти-інваліди повинні отримувати державну підтримку та допомогу, є охорона здоров'я, соціальні послуги, освіта, зайнятість.

Таким чином, в основі комплексної системи соціального захисту дітей-інвалідів повинні бути такі принципи:

- право на соціальний захист повинно гарантуватися законом кожній дитині-інваліду, яка внаслідок погіршення стану здоров'я потребує допомоги і захисту;
- дитина-інвалід повинна отримувати безкоштовну медичну допомогу та освіту;
- дітям-інвалідам необхідно забезпечити відповідний життєвий рівень шляхом надання різних видів допомог у натуральній або грошовій формі, розмір

яких повинен бути не нижчим від встановленого законодавством прожиткового мінімуму;

– соціальний захист повинен фінансуватися в першу чергу державою, а також за рахунок недержавних організацій та спонсорських коштів.

Література

1. Захаров, М.Л. Право социального обеспечения России / М.Л. Захаров, Э.Г. Тучкова. – М. : БЕК, 2001. – 576 с.
2. Сташків, Б. Поняття права соціального забезпечення / Б. Сташків // Віче. – 2000. – № 7.
3. Мачульская, Е.Е. Право социального обеспечения / Е.Е. Мачульская. – М. : Междунар. центр финансово-экон. развития, 1997. – 206 с.
4. Стаховська, Н. Соціальне забезпечення чи захист? / Н. Стаховська // Предпринимательство, хозяйство и право. – 2000. – № 8.
5. Кучер, Г.М. Удосконалення системи соціального захисту населення / Г.М. Кучер // “Проблеми соціального захисту в Україні”, наук.-практ. конф. (1996 ; Київ). Науково-практична конференція “Проблеми соціального захисту в Україні”, 20-21 черв. 1996 р. : [матеріали]. – К., 1996.
6. Шайхатдинов, В.Ш. Право социального обеспечения Российской Федерации : учеб. пособие / В.Ш. Шайхатдинов. – Екатеринбург, 1996. – Вып. 1. – 395 с.
7. Болотіна, Н. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблема термінів і понять / Н. Болотіна // Право України. – 2000. – № 4.
8. Конституція України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
9. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні : Закон України від 21.03.1991 р. № 875-ХІІ // Голос України. – 1991. – № 82.
10. Інструкція про встановлення груп інвалідності : затв. наказом Міністерства охорони здоров'я України від 7.04.2004 р. № 183 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 17. – Ст. 1235.

УДК 349.22:331.361

О.С. Щукін

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ НАЙМАНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Зміна економічної, політичної та соціальної ситуації в Україні привела до перетворень у різних сферах життєдіяльності суспільства, не обійшли ці зміни і відносини з професійного навчання працівників. Трудоправовий інститут професійного навчання працівників знову відроджується і в сучасних умовах набуває якісно іншого юридичного наповнення. Через загострення проблем професійного навчання найманих працівників, пов'язаних з тим, що ринковій економіці необхідний підготовлений кваліфікований працівник, здатний швидко адаптуватися до зростаючих індивідуальних вимог роботодавця, правова проблематика професійного навчання стала досить актуальною.

У різний час правовим проблемам професійного навчання працівників приділяли увагу К. Абжанов, В.С. Андреев, Б.К. Бегичев, Н.Б. Болотіна, К.М. Гусов, М.В. Лушнікова, Ю.П. Орловський, А.Ю. Пашерстник, О.С. Пашков, В.Г. Ротань, О.В. Смирнов, А.І. Ставцева, К.П. Уржинський, Г.І. Чанишева та ін. Але